

АНТОЛОГИЈА УЖИЧКОГ ПЕСНИШТВА

Небески кључеви – избор из песничтва ужичког краја од XIII до XXI века,
прир. Зоран Јеремић, Народна библиотека Ужице, Ужице 2018

Недавно изашла књига изабраног песничтва ужичког краја под насловом *Небески кључеви* (према истоименој песми Љубомира Симовића која је узета за мото) прва је антологија омеђена овим просторним и временским обухватом. Ако томе додамо особито прилежни истраживачки нерв Зорана Јеремића, књижевника и новинара посвећеног вишедеценијском читању, затим избору и вредновању стваралачког учинка бројних и разнородних поетских гласова у замашном луку од осам векова, добили смо заиста ретко узбудљиву и значајну књигу. У потрази за лирским бисерима ужичког лепореког свица, књига потврђује да су у стиховима 165 песника, између осталог, тако видљиви они скривени „небески кључеви”, не само духа језика једног краја и народа већ и многих сушних питања о личном, националном и универзалном бивању и трајања у проласку човека кроз време земаљско и његове мене.

Свакако, Јеремић у свом доста темељном предговору нуди и богату фактографију за јаснију културолошку слику књижевне историје Ужица и ширег простора (данашњи Златиборски округ), наглашавајући да је „овај избор из ужичког песничтва један од могућих избора”, као и усрдна препорука „критичком превредновању за један важан корпус српске поезије, који претпоставља радост сусрета са песничким световима који ће наћи своје место и у другим ’антологијским’ читањима”. Такође, и Видан Николић, рецензент књиге, истичући особитост концепта ове антологије, запажа да је у ужичком крају „најдуже трајало епско доба, са чистим и сочним вуковским народним језиком, да се потреба за певањем испољавала у епском и лирском народном песничтву, и чини се, најкасније се и осећала потреба за уметничком поезијом. Зато је то песничтво једног поднебља сасвим кристализовано одједном ’грунуло’ у српској књижевности.” Од 55 заступљених аутора, иако су само три рођена крајем 19. а стварала у 20. веку, уметничка лирска песма је знатно нарастала обимом и квалитетом тек у 20. веку (особито у другој половини), продужена генерацијом песника који се јављају на почетку овог.

Кренувши трагом најстаријих записа оне поетско-духовно непрекинуте горуће искре у потрази за „небеским кључевима”, приређивач не вреднује домете песничтва и песнике по књижевним поетикама и правцима, струјама и поетичко-мотивским обрасцима. Нити по њиховој познатости и непознатости, заступљености у претходним антологијским изборима српског песничтва, већ хронолошки прати године њихових рођења, бирајући из песме и према властитом осећају и естетском критеријуму.

Антологију отвара Непознати Милешевац (прва половина XIII века) двома песмама: „Служба уснућу Светога Саве, први канон светоме, глас први, песма осма” и „Други канон светоме, глас четврти, икос”, репрезентативно представљајући средњовековну песничку традицију у ужичком крају, зачету у чистом сакралном литургијском облику, која, нарочито преко преписивачког круга монаха манастира Раче, представља угаони камен темељац читавог каснијег књижевног посланства ка збирном месту српског песништва. Да таква богата традиција има свој дубоко поетички али и етички смисао, који надраста време и канонске оквире у тихом дослуху са магистралном линијом усмене и фолклорне традиције, прави пример дају „оштровиди” стихови песме „Речи пророчких казивања” Кипријана Рачанина (друга половина 17. века – почетак 18. века): „...скупљамо као капи из напуњене бездне мора, / и у ову малу књигу, / као у мали кладенац сажимамо”. Записи, песме и пословице калуђера из преписивачких школа и у манастирима из појешког краја сачувани су у *Годовичком зборнику*, где се из ове рукописне књиге малог формата издваја кратка винска песма „Виват”, као једини забележени траг калуђерске анакреонтике. Из истог временског оквира (крај 17. и почетак 18. века) још један необичан Ужичанин, Алаудин Сабит (1650–1712), славни турски песник и обновитељ диванског песништва, у исти мах државни и верски достојанственик османске власти, заступљен са две своје песме, чини ову књигу поетски и документарно узбудљиво мистичним местом сусрета са данашњим читаоцем. Љубавна песма „Твоје усне у мојој се души”, и дескриптивна „Као сабља демискија зима цича”, сведоче значајну стилско-језичку оригиналност песника, под утицајем словенских народних песама и елемента хришћанске мистичне традиције, који превазилази стандарде епохе у којој су настали стихови.

Раскошна лепота облика усменог народног стваралаштва у ужичком крају, неспорно, имала је дубок утицај на дух језика и утемељеност „матерње мелодије”, која ће се пуним процватом индивидуалних песничких остварења обзнанити тек у двадесетом веку, и у његовој другој половини нарочито упечатљиво врхунити. У своме предговору Јеремић истиче да није случајно што се „хомерско питање” задуго решавало у западним крајевима Србије и да је Вук Стефановић Караџић пишући Димитрију Давидовићу (1827) с разлогом казао: „Сима је Милутиновић отишао у Црну Гору да купи *пјесме*; али ја ћу Господарском помоћу на лето, ако Бог да здравље, у наји Ужичкој и Појешкој више и љепши скупити пјесама, него он у својој Црној Гори и Босни и Херцеговини.” Читав век касније, пореклом из овог краја славни професор Сретен Марић, есејиста и „српски Монтењ” (у коме се складно спојила „ерска мудрост” и европска ученост) истиче да не зна има ли лепшег краја на свету где се боље говори: „Шта је човек ако не реч; каква му је реч коју

даје и коју прима, такав је он.” Важно место у овом антологијском избору ауторских остварења припало је двома изузетним народним песмама, епској и лирској, везаним за Ужице историјски бурним догађајима, а које први пут бележи Вук: „Узимање Ужица” у четвртој књизи јуначких *Српских народних њесама* (Беч, 1862), и лирска „Пјесма ужичка”, забележена још у првој књизи. У обема се историја и песничка ингениозност преплићу у духу најбоље усмене традиције.

Овај крај имао је срећу да записивачи буду агилни не само током XIX века, под утицајем романтизма, када настају и индивидуална песничка усмерења, већ и на почетку XX века, до када је укупно записано и сачувано око 1700 лирских народних песама. У исто време имамо и прве зреле песме ужичког песника Милоша Перовића (*Песме*, 1903. и 1909), у којима „прве праве декадентне стихове што су се чули у српском песништву” примећује Вељко Милићевић. Са ништа мање неспокоја, тада стиже и изузетна лирска проза Милутина Ускоковића (*Под живојтом*, 1905. и *Vitae fragmenta*, 1908), која припада поетичком рађању српске модерне.

Занимљив је податак који предочава Јеремић да у међуратном периоду пулсира активно књижевни живот у 27 недељних листова и часописа који су излазили у Ужицу до 1941. године, и да је у њима објављено близу хиљаду књижевних прилога. Објављени стихови „настајали су преваходно у патриотском, идеолошком или пак у политичком дискурсу, доминира антиратна и социјална тематика у духу југословенства”, закључује приређивач у своме предговору. Као свој избор за тај период узима запаженије стихове Саве Ристановића пуне стрепње уочи Другог светског рата, и стихове Благоја Живковића, песника лирског сензибилитета и култивисане мисли, чије се две песме налазе и у антологији часописа *Мусао* Симе Пандуровића. Поред поменутог Саве Ристановића, из *Анџологије лирских њесама* Здравка П. Мандића (издање часописа *Југословенски расвиј*), запажено место и у овој антологији припада Момчилу Тешићу, Петру Симићу и Здравку Гагићу.

После Другог светског рата, у књижевном стваралаштву Ужичана доминантно место заузима поезија, коју објављују тада аутори нове генерације, рођени петнаестак година после значајнијих међуратних песника, где поред мањег али вредног опуса Миће Цајића (1926–2016), значајну песничку индивидуалност за наредне деценије представља свакако Славко Вукосављевић (1927–2004). Иако му је родољубива поема „Кадињача” донела широку па и „лектирну” популарност, савремени проучаваоци његовог укупног дела претпоставиће родољубивој поезији рефлексивне интимистичке лирике у настојању да „искуства српске модерне сједини са елегичним тоновима међуратне лирике” (Предраг Палавестра). Аутор ове антологије с пуним оправдањем и лепом мером сада сагледава из мање познатог угла песника Славка Вукосављевића, увршћујући шест његових изузетних песама, у којима га читаоци, можда

и први пут, могу срести као несмиреног тихог лирика, особитог стила и мисаоно дубљег поринућа у мотиве природе и људске пролазности. У сличним лирским регистрима, ту је и генерацијски му близак песник Милијан Поповић (1928–2011), мање познат широј читалачкој јавности.

Четврта и пета деценија прошлог века ужичког песничког круга постаће повлашћено место рођења, а потом у наредним и плодотворног стваралаштва више песничких фигура изразите стилско-језичке оригиналности. Међу њима, место класика у српској модерној поезији (и шире) припада Љубомиру Симовићу (1935). Његове прве песничке књиге (*Словенске елеџије*, 1958) већ навештавају подразумевајућу „расправу о судбинском месту националне историје”, примећује Зоран Јеремић. Изобилно коришћење топонимије ужег и ширег подручја Ужица и западне Србије, до тада неприметне на књижевној мапи, постаје имагинативни и метафорички простор његовог свеколиког опуса, у знаку опште и појединачне драме прожимања цивилизацијског и националног, савременог и историјског, естетског и етичког. У свом одговорном избору Јеремић је зато посветио знатан простор Симовићевим песама, преузимајући их из више песничких збирки.

Такође, крајем исте деценије, те почетком пете и шесте буја ужичког песништво, одавно превазилазећи локални оквир и значај, продире снажније ка матичном корпусу наше савремене и сввремене поезије, која данас бере цветове различитих поетичких и тематских надахнућа више аутора. Међу њима један број је оних стваралаца који су се опробали успешно и у другим жанровима, као и многих који остају под сенком видљивије песничке разглашености услед разних околности, или преране смрти са недовршеним опусом. Песнике различитих генерација до сада високо оцењене и препознатљиве на домаћој (и страног) песничкој сцени, можемо поново срести под окриљем *Небеских кључева* – овог престижног брeвијара лиричара од средњег века до данас. У стиховима бројних репрезентативних песама, уз већ поменута имена њихових аутора, занимљиво је поново срести на овим страницама и она позната и призната: Љубивоје Ршумовић, Паун Петронијевић, Миљко Митровић, Драган Драгојловић, Миодраг Станисављевић, Часлав Ђорђевић, Радомир Андрић, Милован Витезовић, Манојле Гавриловић, Милосав Тешић, Миленко Пајић, Хаџи Драган Тодоровић, Милијан Деспотовић, Светислав Басара, Драган Јовановић Данилов, Зоран Јеремић, Петар Матовић и други.

Да ли је ова антологија, као одлучно „упалени свитац”, нашла кључ за браву ужичког, и не само ужичког песништва, уз сасвим довољан изазов да и надаље истражујемо, вреднујемо, читамо и пишемо поезију у овим турбулентно убрзаним временима, показаће будуће време, које бива непристрасни судија, и поузданији читач од тренутка текућег.

Милуника МИТРОВИЋ